

Wstęp

Do rąk Czytelników trafia kolejny, piąty tom studiów poświęconych problematyce magnackiej w XVI–XVIII wieku¹. Tym razem głównym przedmiotem zainteresowań autorów stały się – szeroko potraktowane – kwestie postaw etycznych, dylematów moralnych czy – respektowanego, bądź nie – systemu wartości wśród magnaterii Rzeczypospolitej doby wczesnonowożytnej. Jednocześnie konstatacje i ustalenia zawarte na kartach opublikowanych dotąd tomów, skłoniły redaktorów do zainspirowania refleksji wykraczającej poza tytułową problematykę: nad sprawą kryteriów określających warstwę magnacką, uporządkowaniem terminów, stosowanych często wobec niej *promiscue*, takich jak: możnowładztwo, magnateria, arystokracja, elita magnacka, dodając do polskiej i litewskiej rzeczywistości kontekst zagraniczny. Znaleźli się autorzy, którzy podjęli to wyzwanie i – jesteśmy o tym przekonani – sprostali mu. Stąd wziął się podział tomu na dwie autonomiczne części.

Część pierwszą otwiera artykuł dotyczący mechanizmów i uwarunkowań związanych z awansem średniozamożnej szlachty do grona magnaterii. Kolejne teksty traktują m.in. o roli majątku i prestiżu; możliwościach uprawiania polityki „na własną rękę”, przede wszystkim zaś – samodzielnego, bądź fakcyjnego blokowania instytucji państwowych; triadzie: „starożytność” domu, posiadany

¹ Dotychczas ukazały się drukiem następujące monografie zbiorowe z serii magnackiej: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz i P. Guzowskiego, Białystok 2003; *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006; *Fundator i mecenas. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2011; *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012.

majątek i dzierżone urzędy – jako wyznacznikach magnaterii litewskiej; postawie politycznej: regalistycznej bądź opozycyjnej – jako dźwigni do otrzymywania królewskich, niezbędnego składnika fortuny magnackiej. Uwzględniony w tej części został również kontekst międzynarodowy, odnoszący się do elit istniejących w Rzeczypospolitej Zjednoczonych Prowincji, Anglii, Francji, Szwecji, Danii i Rosji.

Artykuły stały się inspiracją do żywej dyskusji przeprowadzonej w gronie kilkunastu badaczy. Zapis owej dyskusji zamyka część pierwszą książki. Konkluzje wynikające z wymiany poglądów nie prowadzą do wypracowania jakiejś nowej, spójnej definicji pojęcia magnateria. Nie to było zresztą celem debaty. Przedyskutowane zostały natomiast mocne i słabe strony tych sformułowań określających magnaterię, które są obecne w obiegu naukowym. Wskazana została potrzeba uwzględnienia nowych aspektów czy tendencji; postawione nowe pytania badawcze.

Znacznie obszerniejsza druga część książki odnosi się do tytułowego zagadnienia. Autorzy starają się znaleźć odpowiedź, czy przynależność do magnaterii obligowała do uczciwości, szlachetności, cnoty? Jak traktowane było postępowanie naznaczone złem, moralnie szpetne, haniebne? Wreszcie jak rozległa była przestrzeń pomiędzy sferą postulowaną bądź deklarowaną a rzeczywistością, a więc nie tylko jakie były deklarowane wartości, lecz również przełożenie ich na praktykę życia codziennego i odświętnego, religijnego i publicznego. Autorów interesują zagadnienia zarówno w ujęciu szerszym, w odniesieniu do magnaterii jako warstwy społecznej, także pewnych grup w jej łonie, np. senatorów duchownych, lecz również odnoszące się do postaw charakteryzujących poszczególne domy, rodziny czy pojedynczych przedstawicieli magnaterii, także arystów sięgających po magnacki status.

Niestety, zbrakło już pośród nas prof. dr. hab. Mariusza Markiewicza, przez wszystkich nas cenionego uczonego, dla części także kolegi, dla niektórych – przyjaciela. Zawarty w tomie tekst stanowi Jego *opus posthumum*.

Poczuwamy się do miłego obowiązku podziękowania władzom Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB, z dr. hab. Joanną Sadowską, prof. UwB na czele, za sfinansowanie kosztów wydawniczych niniejszej monografii. Osobne podziękowanie składamy dr. Wojciechowi Walczakowi, prezesowi Białostockiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, za osobisty wkład w procedurę wydawniczą.

Ewa Dubas-Urwanowicz
i Jerzy Urwanowicz